

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF AZERBAIJAN
НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА

XƏBƏRLƏR
TRANSACTIONS
ИЗВЕСТИЯ

HUMANİTAR ELMLƏR
HUMANITIES
ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ

Xüsusi buraxılış

№ 1

BAKI – «ELM» – 2013

ARXIV

MƏTANƏT VAHİDOVA

Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu
vahidovamctanet@gmail.com

FİRİDUN BƏY KÖÇƏRLİ VƏ
SEYİD ƏZİM ŞİRVANİ

Açar sözlər: Seyid Əzim Şirvani, lirika, tədqiq tarixi, Firidun bəy Köçərli, Azərbaycan ədəbiyyatı

Key words: Seyid Azim Shirvani, lyrics, investigation history, Firidun bey Kocharli and Azerbaijan literature

Ключевые слова: Сеид Азим Ширвани, лирика, история исследования, Фиридун бек Кочарли, Азербайджанская литература

Məşhur Azərbaycan şairi Seyid Əzim Şirvaninin həyat və yaradıcılığı hələ sağlığında müasirlərinin diqqətini cəlb etmiş, dövrün şairləri onu "sərvəri-dövrən", "şairü-ədibi-kamil" adlandıraraq (1, 145) əlinin öpülməyə layiq olduğunu bildirmişlər. (2, 549)

Şairin ədəbi irsinin elmi tədqiq və təhlili isə görkəmli ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərlinin adı ilə bağlıdır. Hələ 1903-cü ildə nəşr etdiyi "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" kitabında M.P.Vaqif, Q.Zakir, M.F.Axundov, N.Vəzirov, Ə.Haqqverdiyevlə yanaşı, Seyid Əzim Şirvani yaradıcılığına da münasibət bildirən alim bir qədər sonra yazdığı "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitabında ümumiyyətlə, XIX əsrin II yarısını "Bahar əyyamı və Hacı Seyid Əzim dövrü" adlandıraraq, S.Ə.Şirvanidən daha ətraflı bəhs etmişdir. Digərləri ilə müqayisədə daha böyük həcmə malik olan "Hacı Seyid Əzim Şirvani" oçerkində şairin həyat və yaradıcılığı ədəbiyyat tarixinin prinsiplərinə uyğun təqdim olunur: o, əvvəldə şairin qüdrətli bir sənətkar olmasını qeyd edir, sonra istedadına rəğmən, diq-

qədən kənarı qalmasıdan, əsərlərinin az və keyfiyyətsiz nəşrindən, təbliğ olunmamasından şikayətlərini: "Hacı Seyid Şirvani nəinki yalnız Şirvan vilayətini, bəlkə tamam Azərbaycan türklərini özüm şüərasından biri olub... Əgər Hacı Seyid Əzim kimi şair Avropa əhlini kənarı qoysaq, bizim qonşularımız içində vücudə gəlmiş olsaydı, onların əsərləri kərrat ilə çəpədən çıxıb millətləri arasında bir dərəcədə intişar tapmış ki, uşaqdan böyüyə kimi cümləsi onları oxuyub əksərini əzbər bildirdilər". (3, 31)

Müəllif gürcülərin öz sənətkarlarına qarşı hörmət və ehtiramının əlaməti olaraq şair İlyə Çavçavadzenin dəfnindəki izdihamı nümunə gətirir; qeyd edir ki, hətta ölkənin ucaqlarından belə, deputatlar dəfnədə iştirak etmək üçün təşrif gətirmişlər, bütün gürcü mətbuatı mərhumun şərəfinə layiq məqalələrlə onu dönə-dönə yad etmişdir. O, Seyid Əzim, M.F.Axundov və Asinin dəfnini xatırladığı zaman xələt çəkdiyini ürok ağrısı ilə qeyd etmişdir. Sağlamlıq sənətkarına göstərilən etinasızlığın nəticəsidir ki, tədqiqatçı illərlə çalışsa da, ədiblərimiz haqqında istədiyə qədər məlumat əldə edə bilməmişdir.

F.Köçərli S.Ə.Şirvaninin törcümeyi-halını ilk dəfə olaraq geniş işıqlandırmış, şairin avtobiografik əsərlərinə istinad etməklə onun doğum tarixi, uşaqlıq və gənclik illəri, təhsil almaq üçün etdiyi səyahətləri barədə dəqiq məlumat vermişdir. O yazır ki, bu səfərləri nəticəsində şair "həqiqət ələmindən nuri-mərifət kəsb etmişdir" və bunun sayəsində əbədiyyət qazanmağa nail olmuşdur. Tədqiqatçı, eyni zamanda, şairin Şamaxıda məktəb binasının əsasını qoyduğunu və orada türk, fars və rus dilərini tədris olduğunu yazır. Lakin S.Ə.Şirvaninin "Seçilmiş əsərləri"nin 2005-ci il nəşrinin ön söz müəllifi Xeyrulla Məmmədov bu faktın yanlış olduğunu qeyd edərək yazır: "1874-cü ilə Şamaxıda qəbəlci ziyalı və müttərəqqi din xadimi Hacı Səid Ünsizadənin təşəbbüsü və söyi ilə "Məclis" adlı müasir tipli məktəb yaradılarkən Cəlal Ünsizadə ilə bərabər, S.Ə.Şirvani də orada müəllim işləməyə dəvət olundu. Bir sıra köhnə və yeni tədqiqatlarda S.Ə.Şirvaninin 1867-ci ilə Şamaxıda məktəb açdığı iddia olunur. Bu mülahizə yanlışdır. Şair 1879-cu ilə Zaqafqaziya (Qori) Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsində Azərbaycan dili və şəriət fənləri üzrə müəllim yerini tutmaq üçün yazdığı ərizədə 1874-cü ildən pedaqoji fəaliyyətə başladığını qeyd etmişdir. İl yarım əzledikdən sonra Hacı Səid və Cəlal Ünsizadə qaradaşları Tiflisə köçür, məktəb və onun 70 nəfər şagirdi S.Ə.Şirvaninin öhdəsinə qalır". (4, 7)

Göründüyü kimi, ilk dəfə F.Köçərli tərəfindən geniş oxucu auditoriyasına təqdim olunan bu faktın doğruluğu məsələsi bu gün də mübahisə doğurur. Fəridun bəy onu da nəzərə çatdırır ki, tədris üçün türk dilində kitablar olmadığına görə Seyid Əzim ana dilində nəzm və nəsrle hikmətətimiz hekayələr yazaraq şagirdlərinə oxudardı. Görkəmli ədəbiyyatşünas qeyd edir ki, Seyid Əzim öz əsərlərindən tərtib etdiyi bir əlyazmanı Qori

Müəllimlər Seminariyasının Azərbaycan şöbəsinin inspektoru olmuş Çernyayevskiye göndərmiş, o da həmin hekayələrdən bir nəqəsini "Vətən dili" kitabına salmışdır. Müəllif yazır ki, Çernyayevskiye göndərilmiş məcmuə hal-hazırda ondadır və çap etdirmək istəyən bir xeyrixah vətəndaş tapılsa, məmnuniyyətlə əsəri ona təqdim edərdi. Bununla da F.Köçərli sənətkarlarımızın yarıdıcılığına münasibətdə bir daha təəssübkeşlik nümayiş etdirmişdir.

Müəllif Seyid Əzim Şirvaninin çox böyük istedadla malik olduğunu, məclislərdə şövqə gəlib bəhəslərdən bir-birindən gözəl şeirlər söyləməsi, şair sənətinin bilicisi olmaqla türk şairləri arasında misli-bərabəri olmadığını xüsusilə qeyd etmişdir. "Bu barədə Hacı Seyid Əzim rusların Puskina, ingilislərin Bayronuna və polyakların Miskeviçinə bərabər imiş". (3, 37)

F.Köçərli məzmun və forma etibarilə bitkin əsərlər müəllifi olan Seyid Əzimə çox dəyər vermiş, oxu gah rus və dünya ədəbiyyatını, gah da milli ədəbiyyatın nümayəndələri ilə müqayisə edərək müxtəlif janrlarda yazılmış şeirlərini "Füzüli Bağdadinin kəlamına əvəz" ola biləcək əsərlər adlandırmışdır. İstər "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" kitabında, istərsə də "Hacı Seyid Əzim Şirvani" əsərində F.Köçərli şairin maarifçilik görüşlərindən, mədəni xidmətlərindən ətraflı bəhs etmiş, onun bilərəkdən fanatizm və cəhələri yayan ruhanilərə qarşı mübarizəsini ürokdən alqışlamış, bu baxımdan hətta öz müəllimi qarabağlı Zakiri də ötür keçdiyini qeyd etmişdir.

S.Ə.Şirvaninin etik görüşləri məzmun və məntiq etibarilə dini-feodal əxlaqa qarşı çevrilmiş şair yalançı ruhanilər, kəmsavad din xadimlərinin pisləyən, onların əxlaqi-mənəvi eybəcərliklərini ifşa edən tənqidi-satirik şeirlər yazmışdır. O, bəzən dinsizliklə təqdirəlayimləşmiş, islami-dini cəhdə qadına şübhə ilə yanaşmışdır. Bu cəhət F.Köçərliyə çox narahət etmiş və o, şairin bir çox dini məzmunlu şeirlərindən nümunələr gətirməklə Seyid Əzimin imanlı bir şorq-müsləman ziyalısı olduğunu sübut etməyə çalışmışdır. "Pəs əşxasi ki, mərhumun haqqında sui-zəndə olub onu kəmetiqad və süstrəy müsləmanlardan hesab ediblər, böyük səhvü-xəta etmiş olublar. Biemləl alimlərə və ziyankar vəzilərə açıq-açıqına acı söz deyib onlara lənət oxuyan kəs layiqi-təhsin və aforindir, nəinki təzmin". (3, 46)

Seyid Əzimin tənqid hədəfi islam dini deyildi; din və şəriət pərəsi arxasında öz həqiqi simalarını gizlədən, islam qayda-qanunlarını öz xeyirlərinə, avam camaatın ayaqlarına bəzən vəsitiyə çevirən, xalq cəhəlatdə saxlamağa çalışan riyakar, fitnəkar ruhanilər idi. F.Köçərli şairin əsərlərinin bu keyfiyyətini düzgün izah edərək obyektiv qiymətləndirirdi: "Hacı Seyid Əzim öz əsrinin ainyeyi-həqiqətnüması olub, bizim şüəranə möhtərəmlərindən Qasım bəy Zakir, Mirzə Əbilqasım Nəbati, İskəndər ağa Şair kimi millətin cəhəlat və zəlalətdə qalmaqlarına bəis olan üləmə və fanatik ruhani sinfi ilə həmə vətə qəngdə olubdur. Bu sinfi

onun ən xoşuna gəlməyən firqə olubdur ki, ömrünün çoxunu onların paxırının üstünü açmağa, riyayi ibadət və taatlarını və min cürə hiyləvi təzvirilərini xalqa göstərməyə səy edibdir". (3, 38) Görkəmli ədəbiyyatşünas bildirirdi ki, Seyid Əzim əsl müsəlman kimi doğru, dürist, yalandan uzaq, bəsiyyət və mərifət sahibi olmağı, həqiqi insanlığı təbliğ etməsidir. Bununla bağlı o, şairin:

*Müsəlman ol, müsəlman ol,
Qaraz oldur ki, insan ol!*

beytini iki dəfə nümunə gətirmişdir.

Tənqidçi doğru olaraq qeyd edirdi ki, Seyid Əzimin əsas arzusu hər bir şəxsin ali insanlıq dərəcəsinə yüksəlməsidir. Hətta bu baxımdan onu təkcə Azərbaycan şairi deyil, bəşəri bir şair olaraq qəbul etmək lazım gəldiyini bildirirdi. Təəssüf ki, Fıridun bəy Köçərlinin bu mülahizələri Seyid Əzimin tədqiqatçıları tərəfindən bəzən yanlış, bəzən "qəribə və ziddiyyətli" (İ.Boktaşın) hesab edilmiş, bir çox hallarda isə bu məsələ üzərindən sükkutla keçilmişdir. Bu da təbii, çünki həmin tədqiqat əsərləri sovet quruluşunda, islami dəyərlərin qılınclandığı bir vaxtda qələmə alınmış və dövrün tələblərinə cavab vermək məcburiyyətindən bu şəkildə yazılmışdır.

F.Köçərli yazırdı ki, Hacı Seyid Əzim həmçinin bir-birinə düşmənçilik mövqeyindən yanaşan iki islam təriqəti – sünni və şiələri arasında bənzərlik yaratmağa çalışmış, öz əsərləri ilə bu işdə xeyli xidmət göstərmişdir. O, şairin "Pərişanmamə" adlı kitabında bu iki oqiddə arasında baş verən gülməli hadisələrə ədə yazılmış hekayələrin olduğunu qeyd edərək onlardan birini nümunə gətirir; bildirir ki, şairin burada məqsədi həmin məsələdə hər iki tərəfin nə qədər sadəlövh və əvəm olduğunu diqqətə çəkmək, bu yolla onları tərbiyələndirməyə çalışmışdır.

"Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" kitabında F.Köçərli belə bir həqiqəti də qələmə alır ki, istedadlı şair Seyid Əzimin bəzən "boş və mənasız hekayələrinin meydana çıxması" məhz əvəm kütlənin tələblərindən irəli gəlirdi. Ümumiyyətlə isə Fıridun bəy Seyid Əzimi ilham pərisi daim oyaq olan şair hesab edirdi: "Onun bütün əsərləri öz orijinal bədiiyyəti və şərhinin aydınlığı ilə fərqlənir. Onun şeirləri axıcıdır, ahəngdar və mələhotlidir. Pozuq və nahəmvar ifadələr onun üslubuna yaddır". (5, 74)

F.Köçərli Seyid Əzim Şirvaninin "Əkinçi" qəzeti ilə əlaqələri haqqında müfəssəl məlumat vermiş, həmin mətbuat orqanında işiq üzvi görmüş şeirlərini nümunə gətirərək ətraflı təhlil etmişdir. Oçerkdə şairin "Əkinçi"də müxtəlif tanınmış şəxslər haqqında yazdığı şeirlərdən, bəzilərini tənqid etməsindən, bəzilərinə cavab yazmasından da geniş söhbət açılır. Burada onun qələmindən çıxan bir neçə nəzərə, nəsihət və rəvayətlər də yer alır. Bunlardan biri qəzetin nəyə lazım olduğunu dərk etməyən, faydasını inkar edən bir cahilin sualları və şairin ona cavabları

əsasında qurulmuş mənzum parçadır. Qəzeti oxucuların etinasızlığı üzündən qapanma təhlükəsindən qorumaq məqsədilə Seyid Əzim bir neçə nəsihətəməz şeirlər yazmışdır.

*Bizdə yox rus, həm firəngi savad,
Olmuşuq türkü farsiya mütəd.
Onu da hiç bilmirik kamil,
Əksəri-xəlg avamdır, cahil.
Bəs "Əkinçi" biza münasibdir,
Qiyamət yaxşı, mali-kusibdir.
Bəs "Əkinçi" calatımızdı hizim,
Baisi-ibtilalımızdı bizim.*

Fıridun bəy təəssüflə qeyd edir ki, "Qəzetin lüzumiyəti və ondan hasil olan nəfisi-faydanı belə açıq dildə Seyid Əzim Şirvani boyan etdisə də, heyfa ki, onun camaatımıza artıq təsiri olmadı və xalq öz əvamlığında qalıb "Əkinçi"ni oxumağa meylli rəğbət göstərmədi". (3, 61) Görkəmli alim başqa bir məqaləsində bu barədə yazırdı: "Redaktorun işgüzar və məzmunlu məqalələri, istedadlı şair Hacı Seyid Əzim Şirvaninin müsəlmanları fəal və mənalı həyata səsləyən gözəl şeirləri ucuz-bucaqsız səhrada yüksələn fəryadı xatırladırdı, cavabsız qalan bir çağırış idi". (5, 139)

Bəlli olduğu kimi, nəsihətəməz şeirlər S.Ə.Şirvaninin yaradıcılığında xüsusi yer tutur və onlardan bəziləri "Əkinçi" qəzetində çap olunmuşdur. Yeri gəlmişkən, qeyd edək ki, F.Köçərlinin tədqiqatçılarından biri olan ədəbiyyatşünas alim İ.Boktaşın "Fıridun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolu" kitabında bu məsələ ilə əlaqədar gəldiyi bir qənaət diqqətimizi çəkdi. O yazır: "S.Əzimin "Əkinçi"dəki fəaliyyəti F.Köçərli tərəfindən dərindən təhlil olunur. O, bözi hallarda S.Əzimin düzgün fikirlərinə qarşı çıxır və birtərəfli nəticələrə gəlir. F.Köçərli şairin məşhur "İnsan qabili-təriyyədir. Nəbatat və heyvanatə तरीyyə və ədəb təsir etdikdə insana təsir etməzmi?" kəlamına qarşı çıxaraq yazırdı ki, hər adam təlim-təriyyəyə qabil deyildir. Onlar nə qədər तरीyyə olunsalar da, yəne də əvamlığa qalacaqlar". (6, 89) Məsələyə aydınlıq gətirmək və dəqiqləşdirmək üçün F.Köçərlinin bu barədəki fikirlərini eynilə buraya köçürməyi lazım bilirlik. Seyid Əzimin तरीyyə məsələsinə münasibətini təhlil edən F.Köçərli yazır: "Bəzilərinin etiqadına hər bir vücut qabili-təriyyə və təlim ola bilməz. Elə bir cəvəhsərsiz, gövdən və fərumayə şəxslər var ki, nə qədər onlara təlim-təriyyə olunsu, yəni də sifət heyvaniyətə qalıb, ruhaniyyət və mənevəyyat cəhətinə tərəqqi edə bilməzlər. Şairin kolamından:

*Gər quru daşı qızıl qan ilə əlvən edəsən,
Rəngi təg'yir tapar, ləli-Bədəxşan olmas.*

– məalınca çoxları bu əqidədədirlər ki, nəhlü naqabil şəxsə heç bir təbiyə əsər edə bilməz. Girdəkan günbada yarıpmayan kimi, torbiyətdə nəhlü dənitəb şəxsə təsir edə bilməz. Amma mərhum Seyid bunun əksinə başqa bir etiqadda olub, insanın qabili-təbiyə olduğunu təkid eləyir: "Nəbatat və heyvanata təbiyə və ədəb təsir etdikdə insana etməzmi?" (3, 65) Diqqət etsək görərik ki, bu sitatda Firidun bəy hələ təbiyə haqqında öz mövqeyini bildirməyib. O, "bəzilərinin etiqadınca", – deyə başqa qələm sahiblərinin fikrini təkrar edir, böyük Füzulinin beytini nümunə götürərək bir çoxlarının da məhz onun kimi düşündüyünü bildirir. Seyid Əzimin fikirlərinin ardınca iki bənd şeir verdikdən sonra isə öz mövqeyini açıqlayır: "Belə olan surətdə insan elmü təbiyətdə sayəsində əslaqü adabca tərəqqi tapıb, feyzi-rəbbanidən ona əta olunan ülvüvi-dərəcəyə vasil ola bilməzmi? Əlbəttə, olar! Bes mayeyi-səadət insan üçün hüsnitəbiyədir". (3, 66) Demək, bu məsələdə F.Köçərli nöinki "S.Əzimin düzgün fikirlərinə qarşı" çıxmır, əksinə, onunla həmfikir olduğunu bildirir.

S.Ə.Şirvaninin başqa xalqlara rəğbət və ehtiram təbliğ edən, rus dilinə öyrənilməsinin faydalı, hətta zəruri olmasından bəhs edən şeirləri də Firidun bəy Köçərlinin diqqətini cəlb etmiş, əsərlərində onlardan da nümunələr vermiş, haqqında ətraflı söhbət açmışdır. Tədqiqatçı Seyid Əzimin:

*Bizimçün lamahələ, üç dilin təlimi lazımdır,
Biri elmi-ərəbdır ki, bilək manayı-Qurani.*

*Biri vacib bizə bilmək vətəndə söylənən dildir,
Gərəkdir matləbə biz eyləyək türkiyələ İnnanı.*

*Biri həm rusidır kim, bilməyi bizlərə lazımdır,
Ticarətin bilək, həm dərk edək qanunı-divanı... –*

misralarını nümunə götürərək şairin mövqeyini alqışlayır: "Nə vəsi etiqad, rövşən fikir və nə pakizə və səlamət ray! Afərin bu istiqamət və sədaqətə! Nəinki yalnız Azərbaycan şüərasından, bəlkə ümumi müsəlman ədibü şairlərindən heç birisi milləti-islami o dərəcədə təhsili-ülmü fəunna, himmətü qeyrətə, ittihadü ittifaqə, tərəqqiyü təcəddüdünə dəvət qılmayıblar, nə qədər ki bu yolda Hacı Seyid Əzimin sərfi-himmət edibdir". (3, 52)

Firidun bəy Seyid Əzimin bu sayaq şeirlərini, əsasən, oğlu Mircəfərə müraciətlə yazdığı bir ədəbi vasitə kimi seçən şairi təqdir edərək, "Qizim, sənə deyirəm, gəlinim, sən çsit" məsələni çəkərək bu nəsihətlərin bütün oxuculara aid olduğunu və onlara əməl etməyin vacibliyini bildirir. "Bu nəsihətamiz şeirlərin bəziləri o qədər yüksək humanizm və insana məhəbbət hissi ilə aşılanmışdır ki, heç bir Avropa təhsili almamış bu sadə Şamaxı seydinin görüşlərindəki genişliyə heyret edərsən". (5, 70)

Çerçəkdə şairin qəsidə yazmasından söhbət düşərkən Firidun bəy yazır ki, əgər yaşayış tərzini qənaətbəxş olsaydı, bu istedadlı şair yalnız əsl sonotlə məşğul olar, maddiyyatı dərdinə düşüb qəsidələr yazmazdı. "Bu yoxsulluq və tənədrəlik, dünyada çox balalara məhb olar ehtiyac şairi vadar edərdi bəzi dövlətmənd və əhli-sərvət məhənd qəsidələr inşa edib, kimisindən buğda, kimisindən düyü, bəzilərinə pul, xələt, saat və qeyri zəruri olan əşya tələb etməyə. Şairin haqqında olan bu haqərat və qədrisənəsizlik camaatımıza təhmət gətirən və onu ləkələndirən bir haldır ki, gələcək nəslin nifrət ilə bizi yaz etməyə səbəb olacaqdır". (3, 73) Bununla belə, F.Köçərli öz dövründə qədr-qiyəməti bilimməyən Seyid Əzimin böyük sənətkarların gələcəkdə layiqli qiymətlərini alaçaqlarına ümid ifadə edərək onların "cismən ölüb fəvt olmalar da, ruhə və mənen həlak olmayan"lar sırasına aid edirdi. Seyid Əzimin ədəbi şöhrət və ehtiram qazanacağına bəslədiyi inamı ifadə etmək üçün tədqiqatçı şairin məzarı üzərində yazılmış məşhur beyti xatırlatmışdır:

*Mövti-cisməni ilə sanma mənin ölməyini,
Seyyida, ölənəmə, aləmdə səssim var mənin.*

F.Köçərli Seyid Əzimdən təkcə "Azərbaycan tatarlarının ədəbiyyatı" və "Azərbaycan ədəbiyyatı" kitablarında deyil, müxtəlif məqalələrində də söz açır. Belə ki, maarif, mətbuat, millət anlayışı, rus dilinə münasibət kimi məsələlərdən bəhs edərkən mütləq Seyid Əzimi də xatırlayır, yeri düşdükcə bir parça şeirini nümunə verir. Hiss olunur ki, Firidun bəy, ümumiyyətlə, S. Ə. Şirvani yaradıcılığına hörmətlə yanaşmış, ona çox böyük dəyər vermişdir. Məsələn, "Məişətimizə dair" məqaləsində haqq-qəddə xalqın qeydində qalmayıb, "modni bir ləvz"dir deyə yeri gəldicə gəlmədi "millət, millət" deyə yalançı "millət dostları"nın haqqında Seyid Əzimin "Öyüd" şeirindən bir beyti nümunə gətirir:

*Qeyrəti-milləti bəhanə qılır,
Gündə xalq içrə yüz fəsanə qılır. (2, 172)*

Başqa bir məqaləsində gürcü şairi Akaki Seretelinin bütün millətlərdən olan insanların dostluq və barış içərisində yaşaması arzusunda ifadə edərək yazır: "Bu barədə Sereteli bizim şüəradən mərhum Abdulla bəy Asini və Hacı Seyid Əzimin Şirvanini dər xatir edir ki, onların da məslək və əqidəsi və baş arzuları ümumi bəşərin və insanlığı ələminin səadətidir, nəinki yalnız bir qövmin nıcatı. Və məbudi-həqq bərdir; hər kəs nə dil ilə və nə qayda təriqi ilə ona ibadət edəcək, etsin, necə ki... Hacı Seyid Əzimin buyurubdur:

*Kimisi Kəbədə Haqqı, kimi deyir içrə görər,
Hərə bir növ gözər, axtarar ol sübhəni". (5, 180)*

S.Ə.Şirvani haqqında ilk geniş məlumat mənbəyi olan "Hacı Seyid Əzim Şirvani" öçərki sənətkarın gələcəkdə geniş tədqiq olunması üçün əvəzsiz material verir. Təsadüfi deyil ki, şairin həyat və yaradıcılığını araşdıran sonrakı tədqiqatçılar elmi mənbə kimi əsas etibarilə, Firidun bəyin verdiyi dəyərli məlumatlara istinad etmişlər.

ƏDƏBİYYAT

1. *Asi A. Şeirləri*. Bakı, "Nurlan", 2009.
2. *Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi*. 6 cildə, IV cild, Bakı, "Elm", 2011.
3. *Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı*. II cild, Bakı, "Avrasiya press", 2005.
4. *Şirvani S.Ə. Seçilmiş əsərləri*. I cild, Bakı, "Avrasiya press", 2005.
5. *Köçərli F. Seçilmiş əsərləri*. Bakı, Azərbaycan EA nəşriyyatı, 1963.
6. *Bakıçı İ. Firidun bəy Köçərlinin yaradıcılıq yolu*. Bakı, "Yazıçı", 1986.

Metanet Vahidova

FIRIDUN BEY KOCHARLI AND
SEYID AZIM SHIRVANI

Summary

The article has been dedicated to the analyse of the thoughts of Kocharli about Seyid Azim Shirvani. On the basis of materials of the books "Literature of Azerbaijan Tatars" and "Azerbaijan literature", also articles has been systematized the thoughts of scientist about the biography, literary, pedagogical activity and position in the history of Seyid Azim Shirvani.

Матанат Вахидова

ФИРИДУН БЕК КОЧАРЛИ И
СЕЙИД АЗИМ ШИРВАНИ

Резюме

Настоящая статья посвящена анализу суждения и разбору мыслей Кочарли о Сейид Азиме Ширвани. На основе материалов книг "Литература азербайджанских татар" и "Азербайджанская литература", а также различных статей систематизированы мысли ученого относительно биографии, литературной и педагогической деятельности Сейид Азима, его позиции в истории литературы.